

С. Ю. Бараш,
доктор юридичних наук, доцент,
начальник Інституту
кrimінально-виконавчої служби,
заслужений діяч науки і техніки України

УДК 343

ЗЛОЧИННІСТЬ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА

У статті сконцентровано увагу на характерних рисах злочинності в місцях позбавлення волі. Частину матеріалу приділено сучасному стану рівня злочинності в установах виконання покарань.

Ключові слова: злочинність у місцях позбавлення волі, установа виконання покарань, засуджених.

Злочинність у місцях позбавлення волі є прикладом найбільш небезпечних відхилень від соціальних норм з боку засуджених. При цьому її можна визначити як відносно масове соціально-правове явище, яке має тенденцію до змін залежно від домінуючих мотивів у специфічному середовищі засуджених. У загальному ж контексті цей вид злочинності можна розглядати як «боротьбу» ізольованих від суспільства індивідів (або угруповань) проти встановлених державою соціальних та правових відносин.

Злочинність у місцях позбавлення волі має достатньо складну природу, вона органічно пов'язана з соціально-психологічними явищами, що виникають в процесі відбування кримінальних покарань. Конкретні злочинні прояви часто спричиняють шкоду не тільки окремим потерпілим, а й більшості засуджених, загрожують безпеці персоналу, дестабілізують роботу установ виконання покарань, створюючи при цьому умови тотальної жорстокості й насилля [1, с. 72].

Для більш чіткого розуміння поняття «злочинність у місцях позбавлення волі» необхідно з'ясувати його дефініцію.

У сучасних наукових джерелах до визначення поняття «злочинність у місцях позбавлення волі» вчені ставляться дещо по-різному. Так, О. Г. Колб визначає це поняття як систему злочинів, зареєстрованих в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах та кількість засуджених, які їх вчинили за певний відрізок часу [2, с. 72]. При цьому вчений зазначає, що в даному випадку мову доречно вести не про пенітенціарну злочинність, а саме про злочинність у місцях позбавлення волі [3, с. 176].

Приведемо аргументи на користь таких міркувань. Відповідно до ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України створені та функціонують кримінально-виконавчі, а не пенітенціарні установи, що за змістом, об'єктом та предметом діяльності не є тогожними. Отже, термін «пенітенціарна злочинність» не зовсім точно відображає

природу явища, пов'язаного зі злочинністю в місцях позбавлення волі. Згідно з вимогами ст. 63 Кримінального кодексу (КК) України до місць, у яких виконується кримінальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк, належать кримінально-виконавчі установи закритого типу. Оскільки, відповідно до ст. 11 КВК України, до кримінально-виконавчих установ, які за змістом реалізовують аналогічні функції, належать і арештні доми та спеціальні виховні установи, то і явища злочинності, зареєстровані в цих установах, також слід охоплювати поняттям «злочинність у місцях позбавлення волі». До таких установ належать і слідчі ізолятори, у яких відбуваються покарання засуджених, залишені для господарського обслуговування на підставі ст. 89 КВК України [4, с. 73].

У свою чергу, В. В. Голіна та С. Ю. Лукашевич уважають, що злочинність у місцях позбавлення волі — це стійке соціально негативне явище, яке виявляється як сукупність повторних злочинів, учинених у місцях позбавлення волі [5, с. 7; 6, с. 99].

Аналіз статистичних даних стану злочинності в Україні показує, що на сьогодні спостерігається загальна тенденція до зростання її рівня. Не є винятком і злочинність у виправних колоніях та слідчих ізоляторах. З метою вживання ефективних методів протидії злочинності в установах доцільним видається аналіз основних показників цього соціального явища.

За оперативними даними кримінально-виконавчої служби у 2012 р. було зареєстровано 568 злочинів, у 2013 — 517, у 2014 — 417, у 2015 р. цей показник становив 377. На перший погляд спостерігаємо позитивну тенденцію, однак це не так.

Незважаючи на те, що кількість засуджених на сьогоднішній день, порівнюючи з 2012 р. зменшилася майже в два рази (звільнено по амністії, звільнено згідно із Законом України від 26 листопада 2015 р. № 842-В111 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення порядку заарахуван-

ня судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» («закон Савченко»), анексія Криму, непідконтрольна територія Донбасу), коефіцієнт злочинності у розрахунку на 1000 засуджених у 2012 р. становив — 3,86, у 2013 — 4,18, у 2014 — 5,68, у 2015 — 6, що свідчить про зростання рівня цієї злочинності за останні п'ять років майже вдвічі.

Злочини в місцях позбавлення волі можна класифікувати:

- а) за ступенем тяжкості — невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі;
- б) за формою вини — умисні та з необережності;
- в) за об'єктом посягання та мотивами — насильницькі, корисливі, статеві;
- г) за соціально-демографічними ознаками — злочини чоловіків, жінок, неповнолітніх.

Кримінологічні дослідження показують, що злочинність у місцях позбавлення волі має своєрідне коріння. Ці злочини, як правило, переплітаються із системою кримінальної субкультури «другого життя» засуджених об'єктивно зумовленої суперечностями покарання, постійним впливом режимних вимог та ізоляцією.

В установах виконання покарань, на самперед, учиняють злочини, пов'язані з насильством над особистістю. Найбільш розповсюдженим мотивом тяжких злочинів, пов'язаних з умисними вбивствами та тілесними ушкодженнями в місцях позбавлення волі є помста. У 59% вона виникає у відповідь на противравні та аморальні вчинки потерпілих. Водночас у 17% випадків помста, як мотив тяжких злочинів, зумовлена емоційними діями засуджених [6, с. 75].

Відмічаємо доволі високі показники злочинів у сфері обігу наркотичних речовин. З 2012 р. цей показник становить близько 120 злочинів щорічно. Однак це не завжди відповідає реальному стану речей, оскільки характерним для злочинності в місцях позбавлення волі є високий рівень латентності. Серед основних її причин, насамперед, варто вказати на труднощі розкриття певних категорій злочинів, складність кваліфікації,

прогалини в праві, малозначність шкоди, невпевненість у неминучості покарання злочинця тощо. Разом із тим таке положення справ спотворює загальну криміногенну ситуацію в установах виконання покарань.

У результаті вивчення структури злочинності в місцях позбавлення волі спостерігаються тенденції до збільшення кількості злочинів, які кваліфікуються як злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України). Якщо у 2012 р. було зареєстровано 157 таких злочинів, у 2013 — 172, то у 2014 р. — 129, а у 2015 — 144 злочини, при тому, що кількість засуджених за вказаний період зменшилася майже вдвічі.

Щодо вчинення тяжких злочинів, передбачених ст. 115 КК України (умисне вбивство) у 2012 р. їх було зареєстровано 5, у 2013 — 2, у 2014 — 1, у 2015 — 3.

Статистика злочинів, передбачена статтями 342 та 345 КК Україна (опір представників влади, працівників правоохоронного органу, погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу) представлена такими даними: у 2012 р. таких злочинів було зареєстровано 20, у 2013 — 17, у 2014 — 18, у 2015 р. — 24.

У 2012 та 2013 роках було вчинено по 28 втеч з вправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, у 2014 — 34, у 2015 — 26. Особливістю вправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання є те, що у вільний від роботи час від підйому до відбою засуджені користуються правом вільного пересування в межах території, з дозволу адміністрації колонії можуть пересува-

тися без нагляду поза територією, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням; можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші та цінні речі, користуватися грішми без обмеження. Цей вид вправних установ за порядком виконання покарання передбачає найменший обсяг обмежень, відповідно, не всі категорії засуджених можуть утримуватися у таких вправних колоніях. Кількість втеч з вправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання свідчить про недосконалі підходи у класифікації засуджених за різними категоріями, внаслідок чого у полегшенні умови тримання можуть потрапляти засуджені, що не стають на шлях вправлення.

У результаті аналізу статистичних даних щодо злочинності в місцях позбавлення волі, починаючи з 2012 р. зроблено такі основні висновки: незважаючи на значне зменшення кількості засуджених, що відбувають покарання у виді позбавлення волі, рівень злочинності в установах виконання покарань має негативну тенденцію до зростання; структура злочинності в місцях позбавлення волі має певні зміни — збільшується кількість злочинів, спрямованих на дезорганізацію діяльності установ виконання покарань; збільшилася кількість втеч засуджених з місць позбавлення волі.

Таким чином, криміногенна ситуація в місцях позбавлення волі привертає до себе особливу увагу та потребує невідкладної і системної роботи у напрямі по-передження злочинності в установах виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Злочинність в установах виконання покарань як особливий вид загальної злочинності // Криміногенічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (Пенітенціарна криміногенія): посібник / за заг. ред. проф. О. М. Джужі. — Київ: НАВС, 2013. — С. 72—87.
2. Колб О. Г. Запобігання злочинності в місцях позбавлення волі : навч. посіб. — Луцьк: РВВ «Вежа» Волин, держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. — 494 с.
3. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб’єкт запобігання злочинам: монографія / О. Г. Колб. — Луцьк: Вежа, 2006. — 508 с.

4. Горбачевський В. Я., Топчій В. В. Кримінологочний аналіз умисних убивств і тяжких тілесних ушкоджень в установах виконання // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 4. — С. 72—78.

5. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. пособ. — Кийів: УМК ВО при Мінвузі УССР, 1989. — 70 с.

6. Лукашевич С. Ю. Кримінологочна характеристика та попередження злочинності засуджених у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Харків: ХНІОА ім. Ярослава Мудрого, 2001. — 200 с.

Баращ Е. Ю. Преступность в местах лишения свободы: основные тенденции и динамика.

В статье сконцентрировано внимание на характерных чертах преступности в местах лишения свободы. Часть материала удалена современному состоянию уровня преступности в учреждениях исполнения наказаний.

Ключевые слова: преступность в местах лишения свободы, учреждение исполнения наказаний, осужденный.

Barash E. Y. Crime in places of deprivation of liberty: main trends and dynamics.

Fixing the Constitution of Ukraine of the building of legal democratic state poses of various specialists from different disciplines important theoretical and practical problems. Not least place there should occupy and criminological research that can and should be a powerful basis for legislation, the development of criminal law policy and theoretical assumptions of crime prevention, study and practical implementation of measures to prevent it on social and on a specially-criminological level.

Important role in preventing crime in public institutions occupy institutions of penal system. One of the tasks conferred on them, is — along with activities for the implementation of punishment of imprisonment — the prevention of crime among persons serving sentences, opposition professionalization and consolidation of offenders, reduce the influence of criminal subculture traditions of wide layers of prisoners, prevention of recurrence and combating recidivism. The legal practice concerning the activities of agencies and penal institutions, unfortunately, was largely based on numerous criminological research, international experience and touches only on educational and penal and correctional impact on prisoners without affecting the system of execution of punishments and crime prevention of prisoners in prisons.

Reforming of the penal system of Ukraine makes demands of theoretical and practical definition of the goals and objectives of penal system, further humanization of the penal system, learning environment sentenced for the purpose of constructive influence on it, studying crime of persons serving sentences and measures it warning.

Keywords: crime in places of deprivation of liberty, penal institutions, condemned.